

Petar Frković

KAPITULACIJA ITALIJE

Slom fašističke talijanske imperije (kapitulacija Italije), objavljena 8. IX 1943. u 19 sati, opisan je u više publikacija. Međutim, za uže područje Vinodola o kapitulaciji Italije nije nitko dosad dao iscrpniji opis. Da bismo mogli svestranije sagledati kapitulaciju na području Vinodola nužno je da izađemo iz teritorijalnog okvira Vinodola, kako bismo mogli povezati okolnosti koje su bile povezane s vojnim jedinicama i situacijom u Vinodolu. Isto tako ćemo vremenski uzeti pet dana (do 13. IX 1943.) kako bismo mogli iznijeti osnovna zbivanja što su vezana za kapitulaciju.

RASPORED TALIJANSKIH JEDINICA U VINODOLU UOČI KAPITULACIJE

U Crikvenici je bio smješten štab V armijskog talijanskog korpusa, II talijanske armije sa prištapskim jedinicama. Talijani su držali ove utvrđene garnizone: Sv. Jakov (Jadranovo), Tribalj, Drivenik, Grižane, Crikvenicu, Selce, Novi, Ledenice s ledeničkom Gradinom, Povile i Klenovicu. Čvrsto su držali komunikaciju Senj—Novi—Crikvenica—Sušak, akvatorij Velebitskog kanala, Vinodolskog kanala i Kvarnerski zaljev uz otoke: Cres, Krk, Rab i Pag. Osim prištapskih i rodovskih jedinica, V korpus je na području Vinodola imao 14. obalnu brigadu i samostalni konjički puk korpusa. Divizije koje su bile u sastavu korpusa bile su locirane »Macerata« na području Gorskog kotara (ta je divizija povučena iz Slovenije u proljeće 1943. i došla je na mjesto divizije »Lombardia«, koja je zaposjela položaje na području Vinica—Karlovac), divizija »Murgge« na prostoru Senj—Vratnik i »Re« na prostoru Senj—Karlobag. U Vinodolu je tada bilo oko 5500 talijanskih vojnika, a u Senju 6000—8000.

Kvislinške jedinice četnika bile su smještene u Selcima, s manjim dijelom snaga na Krku. Njihova jačina bila je ukupno oko 650 dobro naoružanih četnika, svrstanih u jedan borbeni bataljon i pomoćne jedinice. U Crikvenici je bilo oko 30 ustaša, koji su pobjegli prema Sušaku isti dan kada je kapitulirala Italija. U Crikvenici je bila i komanda mornarice NDH. Oružničke stanice su bile u Crikvenici, Grižanima, Novom, Ledenicama, Jadranovu i Bribiru s ukupno oko 120 oružnika NDH.

RASPORED I JAČINA NAŠIH JEDINICA UOČI KAPITULACIJE ITALIJE LEDENICE—KRMPOTE

Komanda mjesta Ledenice—Krmpute imala je oko 50 boraca i starješina. Četvrti bataljon 1 brigade 13 divizije brojio je 220 boraca u širem području od Kričine do Grižana. 3 bataljon 1. NOP odreda sa 150 boraca bio je smješten u širem rajonu Bribira. Snage 13 divizije bile su angažirane na slijedećim područjima: 1 brigada, bez 4. bataljona, u Lici kod Pazarišta, a II brigada na položaju Vratnik—Krivi Put, angažirana u borbi s Talijanima, prvi

NOP odred: 1 bataljon kod Ogulina, drugi bataljon u sastavu II brigade na položaju kod Krivog Puta, treći već spomenuti bataljon, kod Bribira; drugi NOP odred imao je dva bataljona, jedan raspoređen na području Gorskog kotara, a drugi orijentiran na pravcu Grobnik—Sušak. Kotarski NOO Crikvenica i Novi s odgovarajućim općinskim odborima, nalazio se svaki na svom slobodnom teritoriju.

Iz rasporeda naših jedinica, vidljivo je da su u momentu kapitulacije bile u neposrednoj blizini talijanskih jedinica i garnizona. Objavljivanjem kapitulacije 8. 9. 1943, još istu večer naše su se jedinice približile i pozvale Talijane na predaju. Međutim, na takav poziv talijanske su jedinice odgovorile vatrom. Zbog toga je došlo do pregrupiranja naših jedinica. Naime, štab 13. divizije s prvom brigadom (a pod komandom 13. divizije bila je i 2. brigada 6. divizije) nalazio se na sektoru Pazarište—Perušić u ofanzivnim akcijama protiv ustaša. Za operaciju protiv ustaša Glavni štab Hrvatske upotrebio je tri divizije (6, 8. i 13.). U toku čišćenja ustaških garnizona prema Gospiću, 30. VIII 1943. stigla je u šire područje Bihaća 114. lovačka njemačka divizija.¹ Glavni štab Hrvatske je pretpostavljao da će 114. njemačka divizija krenuti u smjeru sjeverne Dalmacije (Zadar—Šibenik) pa je zaustavio ofanzivne operacije i postavio svoje jedinice za obranu slobodnog teritorija Like. Zagonetno držanje 114. divizije u Bihaću navelo je Glavni štab da pasivno drži svoje snage u Lici, jer je namjera bila da te snage likvidiraju ustašku posadu u Gospiću, što bi bilo veoma važno za daljnje širenje slobodnog teritorija i razvoj NOP-a.

9. IX 1943. Glavni štab Hrvatske mijenja svoju odluku i 13. diviziju vraća u Primorje. Još istog dana na večer, 1. brigada 13. divizije i štab divizije prebačeni su kamionima Glavnog štaba Hrvatske od Kosinja do Krivog Puta, a u zoru 10. IX 1943. štab i prva brigada izbili su u Novi. Toga dana u zoru bataljoni prve brigade krenuli su: prvi bataljon u rajon Kastva, drugi bataljon u Delnice, četvrti bataljon u Sušak, a treći bataljon i štab divizije ostaju u Novom, a odmah idući dan 3. bataljon je prebačen na područje Ogulina. Štab 13. divizije razmjestio se u Novom, odakle rukovodi jedinicama. Istovremeno formira se štab za Gorski kotar na čelu s komandantom 1. brigade Martinom Dasovićem i komesarom Josom Gržetićem. Nekoliko dana kasnije formira se štab za Istru na čelu sa Savom Vukelićem komandantom i komesarom Josipom Skočilićem. Druga brigada 13. divizije ostala je na prijašnjim položajima, angažirana u borbi za Senj s Talijanima. Iz tog rasporeda naših jedinica došlo je do razoružanja i borbe s jedinicama V talijanskog armijskog korpusa, sa četnicima i ustaško-domobranskim jedinicama. No, nužno je prethodno istaknuti šire aspekte što su utjecali na razoružanje talijanskih jedinica.

STAJALIŠTE I MJERE NIJEMACA

Nakon sloma fašističke diktature Mussolinija, Njemačka je predvidjela i uzela u obzir i mogućnost sloma fašističke Italije. S tim u vezi Njemačka je predvidjela mjere što ih treba hitno poduzeti, radi nastavka rata bez Italije pa čak i rata protiv nje. Njemačka vrhovna komanda razrađuje plan pod nazivom »Achse« (Osovina). Prema tom planu određene njemačke jedinice dobile su zadatak da u slučaju kapitulacije Italije razoružaju talijanske snage i zaposjednu sve važnije strateške točke, a naročito na Jadranskoj obali. U vezi s tom situacijom i spomenutim planom, njemačke snage u Jugoslaviji

stavljene su pod komandu novoosnovanog štaba grupe armija tj. pod komandu maršala Maximiliena von Weichsa, koji je istodobno bio i komandant Jugoistoka. U Jugoslaviju je s istočnog bojišta bio prebačen štab II okolpne armije pod komandom generala Lotara Rendulića. U Ljubljansku dolinu dovedena je njemačka 71. pješadijska divizija iz sastava grupe armija »B« stationiranih u sjevernoj Italiji. Ta je divizija prebačena uz suglasnost talijanske vrhovne komande, navodno radi zaštite pruge Ljubljana—Trst.²

Na sektor Zagreb—Karlovac prebačen je 3 SS oklopni njemački korpus. Sve te mjere bile su značajne za razvoj situacije, u slučaju da dođe do kapitulacije Italije, a većinom mjera rukovodio je Adolf Hitler. On je generalu Renduliću naredio: »Iskoristite oružane snage NDH, razbijte Tita, u slučaju potrebe isključite Italijane u obalnom pojasu, zaposjednite Dalmaciju, Crnu Goru, Albaniju i branite obalu Jadranskog mora.«³

Na osnovi Hitlerove zamisli, Nijemci su krenuli i s diplomatskim aktivnostima kod NDH. Tako njemački predstavnik u NDH u Zagrebu Kache, pretpostavljajući da Talijani ne bi dopustili stvaranje novih jedinica NDH na području što su bili okupirali Talijani prema Rimskim ugovorima od 1941, predlaže stvaranje polulegalnih formacija NDH (ilegalnih naoružanih jedinica NDH). Dakle, Nijemci nude NDH područja što ih je okupirala Italija. Pavelić i vlasti NDH pretendirali su i na područja što ih je Italija dobila po Rapallskom ugovoru (Rijeka, Zadar, itd.). NDH je to trebalo kako bi popravila svoj ionako krajnje poljuljan vojno-politički položaj. Međutim, Kache 8. IX 1943. uvečer prenosi Paveliću poruku Ribbentropa prema kojoj je Führer bio spreman priznati NDH ona područja što joj ih je Italija oduzela, ako su ih dotad jedinice NDH zauzele svojim oružanim snagama. Prema Kacheu, to su područja jadranske obale od Boke do Sušaka. Njemački je radio u noći 9/10. IX 1943. pozvao NDH snage da zajedno s Nijemcima krenu u borbu protiv NOV i da zauzmu hrvatsko more i da izvjesje »zastave Hrvatske« ne samo u Senju i Dubrovniku, nego i u Rijeci, Sušaku, Zadru, Šibeniku i Splitu.⁴

U ovom pozivu njemački diplomat Horstens obećava NDH Rijeku i Zadar, što ni u jednom drugom dokumentu nije potvrđeno. U uputama o razoružanju talijanske vojske od 8. rujna 1943. naređuje se: u Hrvatskoj se hrvatske oružane snage imaju angažirati za razoružanje Talijana i zauzimanja obalnog pojasa, kojeg treba obećati NDH. To se naročito odnosilo na obalni pojas Dalmacije, gdje je opasnost za iskrcavanje angloameričkih snaga bila prisutnija negoli na obali sjevernog Jadrana. To je razlog što se u svim njemačkim dokumentima najčešće spominje dalmatinska obala. Pavelić i ustaše pokušali su iskoristiti nepreciznosti Nijemaca oko Rijeke i svoju vlast proširiti i na Rijeku. Tako je avion NDH 9. IX 1943. bacao letke nad Sušakom i Rijekom, a zapravo su bili namijenjeni obalnom pojasu Dalmacije: »Hrvati i Hrvatice izmučene Dalmacije« Drugi je pokušaj ustaša kad 10. IX 1943. imenuju dra Oskara Turinu za glavara Gradske uprave Sušaka i Rijeke. Sve pokušaje i dileme NDH raščistio je osobno Hitler 12. IX 1943. Toga dana je on savzao sjednicu o statusu talijanskog državnog teritorija. Toj sjednici su prisustvovali Ribbentrop, Borman, Kastel, Jodl i dr. Tada je Hitler izložio svoje stajalište: »Italija treba da bude Republika. Cjelokupno talijansko područje bit će pod njemačkom vojnom upravom, a vojna uprava bit će potčinjena Romelu. Na snazi će ostati talijanski zakoni. Područje uz talijansku granicu proglasiti za naročito značajno područje, a to su operativne zone:

Alpenvorlend (Predalpska zona) i Adriatisches Küstenland (Jadransko primorje).«

Posebno značenje je imala operativna zona Jadransko primorje, radi veze talijanske fronte s balkanskom. Međutim, dio te zone bile su zaposjele jedinice NOV, pa je Romel dobio zadatak da izvrši napad i da očisti to područje.

Na čelu Jadranske zone stajat će Gaulaiter Friedrich Rajner s nazivom Oberster Kommissar (super vrhovni komesar). Taj komesar bio je potčinjen osobno Hitleru. Jadranska zona obuhvaćat će šira područja Udina, Gorice, Trsta, Pule, Ljubljane i Rijeke.⁵

Tim Hitlerovim zaključkom, pretenzije NDH o uključivanju teritorije Rijeke i dr. pale su u vodu. To je potvrdio i RAJNER u izjavi prilikom svog boravka u Rijeci 14. listopada 1943: »Bivši anektirani teritorij neće biti uključen u granice NDH do kraja rata. Njemačka želi imati na ovom, za nju važnom području, takav sistem koji odgovara potrebama rata.« Takvo stajalište Hitlera se razlikovalo od stajališta RIBENTROPA, a zauzeto je prema NDH i zato jer ona nije ispunila zahtjeve što ih je Hitler postavio prethodno, da se stvore jedinice za razoružanje Talijana i da jedinice NDH zaposjednu talijanske položaje prije jedinica NOV. Neizvršene obaveze jedinica NDH, Hitler je kasnije rješavao svojim jedinicama, kroz ofanzive protiv jedinica NOV, uz minimalnu suradnju i pomoć jedinica NDH.

STAJALIŠTE I PONAŠANJE ORUŽANIH SNAGA NDH NA PODRUČJU VINODOLA I SUSJEDNIH PODRUČJA PRILIKOM KAPITULACIJE ITALIJE

Nužno je na početku istaknuti da oružane snage NDH na području Vinodola dotad, a ni prilikom kapitulacije Italije, nisu imale znatnijeg utjecaja.

Prije svega njihov je broj u Vinodolu bio tako mali da nisu ni pomišljali o mogućnosti razoružanja Talijana ili o preuzimanju vojne vlasti. U Crikvenici je bilo oko 30 ustaša koji su pobjegli u pravcu Sušaka još istu večer kada je objavljena kapitulacija Italije, a kasnije vjerovatno u Rijeku. Oko 15 žandara NDH u Crikvenici 9. IX 1943. presvukli su se u civilna odijela i tako su dočekali partizanske jedinice. Korišteni su kao saobraćajci na raskrsnicama do dolaska naših jedinica. Starješine NDH mornarice također su se presvukli i čekali.⁶ Njih je Lončarić aktivirao da preuzmu ulogu komande mjesta i da čuvaju važnije objekte, do dolaska naših jedinica. Tada je posebnu ulogu odigrao kapetan Bonači koji je još od ranije bio poznat našim organima kao simpatizer NOP-a.

U Grižanima su žandari (njih 15) preuzeli dužnost straže, ali ih je još isti dan Lončarić mobilizirao i uputio prema Sv. Jeleni da pojačaju položaj naših jedinica, što su sprečavale odstupanje Talijana. Žandarmerijske stanice u Novom, Bribiru i Ledenicama predale su se bez otpora, a to se može reći da se i sva ustaška vlast u Vinodolu raspala istog dana.

Izvan Vinodola ustaške jedinice su postupale drugačije. U Karlobagu je 150 ustaša razoružalo 650 Talijana i stavilo ih u pritvor sve do 3. listopada, kada je 13. divizija oslobodila Karlobag, pa su tada i Talijani oslobođeni i krenuli za Italiju.

U Senju su se ustaše i domobrani borili zajedno s Talijanima i davali otpor od 8—12. IX 1943. Tog dana su ustaše i nešto malo domobrana (ukupno oko 300), umakli blokadi II brigade 13. divizije i izvukli se iz Senja u

pravcu Velebita, a zatim otišli u Gospić i Karlobag. Ustaše iz Gospića, vidjevši da se Talijani i ustaše u Senju neće moći održati 12/13. IX 1943. upućuju kombiniranu »bojnu« (bataljon) vojnika preko Velebita u Senj, kako bi pomogli izvlačenje ustaša iz Senja. Taj bataljon došao je do Senja i kad je saznao da su se ustaše iz Senja izvukli, odnosno da su partizanske jedinice u Senju, vratilo se natrag. U povratku 13/14. IX 1943, saznajući od jataka da je u Otočcu malo partizana i da je slaba budnost, upali su u to mjesto. Za kratko vrijeme dok se partizanske jedinice nisu ni snašle, ustaše su uništili mnogo ratnog materijala i objekata, a najteži je zločin bio što su upali u bolnicu i poklali ranjenike.

Ionako jak garnizon u Ogulinu sastavljen od ustaša i domobrana, Nijemci su još ojačali 11. IX 1943. jednim SS policijskim pukom. To je bio i jedan od razloga da napad jedinica 8 i 13 divizije na Ogulin nije uspio. Na osnovu toga može se zaključiti da su ustaše, tamo gdje su snage bile jače, postupale po uputama Nijemaca, a tamo gdje su bile slabije nisu to ni pokušavale, već su se raspale pred naletom jedinica NOV.

STAJALIŠTE I POLITIKA ČETNIKA

Četnici su svoje utočište u Vinodolu našli pod okriljem Talijana. Naime, u ofanzivi snaga NOV za oslobođenje zapadne Like, u proljeće 1943. jedan dio četničkih snaga uspio se izvući. Napuštajući Liku, zajedno s Talijanima, četnici su preko Vratnika došli u Senj. Dio četnika su Talijani zadržali na položaju (svibanj—rujan) oko Vratnika. Zapravo je to bio jedan kompletan četnički bataljon pod komandom majora Miodraga Kapetanovića sa oko 650 četnika s pomoćnim jedinicama. Iako su četnici boravili u Selcima i Crikvenici 2—3 mjeseca nisu imali značajnijeg utjecaja na mještane Vinodola. Treba istaknuti da nitko od Vinodolaca nije pristupio u njihove redove. Na četnike se u Vinodolu gledalo s prezirom. Znalo se je da su to jeftine sluge okupatora i koljači vlastitog naroda. Neuredni, zapušteni, duge brade i kose, pod crnim šubarama s kokardom i mrtvačkom glavom, u tim ljetnim danima na Vinodolskoj rivijeri vrlo su bijedno izgledali.

Njihovi su pokreti i akcije u Vinodolu bili ograničeni, pa su svega trojica Vinodolaca stradala od njihova terora. Kapitulacija Italije četnike je iznenadila. Ostali su bez zaštite, plaće, hrane i gospodara. Okaljani u krvi vlastitog naroda, jedini izlaz im je bio da produže svoju prljavu, izdajničku rabotu i da se priklone bilo kome u borbi protiv NOV. Svoj spas četnici su vidjeli u kralju Petru i Englezima, čekali su iskrcavanje Angloamerikanaca na jadranskoj obali. Kada su vidjeli da ne mogu utjecati na Talijane da se zajedno bore protiv NOV, dali su se u bijeg prema zapadu, odnosno u susret Englezima i na »čvrsto talijansko« tlo. Četnici iz Selaca prvo se povlače na otok Krk, a zatim na otok Lošinj.

Iz Selaca i Krka povlače se pravodobno ne sačekavši dolazak naših jedinica. Po dolasku na Lošinj 9. IX 1943. odmah se utvrđuju i pripremaju za obrambenu borbu. Posjedaju sve važnije objekte za obranu kao i staro austro-ugarsko utvrđenje »Tovar«. U obranu uključuju Mali i Veliki Lošinj i prostor otoka sve do Nerezina. Na Lošinj je došlo 650 četnika. Talijansku policiju i karabinijere razoružali su i smjestili ih u školu-zatvor, pod stražom. Sve rezerve hrane opljačkali su i stavili pod svoju kontrolu. Stanovništvo su počeli terorizirati. Štab 13. divizije odlučio je da tu opasnu četničku grupu

likvidira. Prvi bataljon 13. divizije, 25. IX 1943. u 36-satnoj borbi uništila je tu četničku grupu. Oko 200 četnika je poginulo u borbi, 200 je zarobljeno i kasnije suđeno, dok ih je 250 uspjelo pobjeći s brodovima u pravcu Italije. Ta se grupa ponovo vratila u Opatiju 1944, gdje je izvršavala prljave zadatke za račun Nijemaca.

Druga veća grupa četnika, iako prije toga nije bila direktno vezana za Vinodol, bila je prilikom kapitulacije Italije blokirana od jedinica 13. divizije u Gorskom kotaru. Ta grupa umjesto da se probija prema Rijeci, izabrala je kao »lakši« put da se od Gomirja preko Kapele i Velebita probije do jadranske obale i da dođe do Zadra »talijanskog teritorija« kako bi tu sačekala Engleze. Međutim 14. IX 1943. treći bataljon 1. brigade 13. divizije, 1. bataljon 11. NOP odreda i druga brigada 8. divizije u području Musoliski Potok—Žnidavac—Brezno sačekala je tu četničku grupu i razbila je 200 četnika je u borbi ubijeno, 30 je zarobljeno, a oko 60 se razbježalo po šumama Kapele. Veći dio razbježenih četnika zarobila je novoformirana 4. brigada na putu od Mošuna do Jasenka, a ostali su se predali narodnim vlastima, najviše u Drežnici.⁷

ŠPEKULACIJE TALIJANA DA IZBJEGNU PREDAJU ORUŽJA I OPREME NOV

Mnoge mjere da ne predaju oružja NOV Talijani su poduzeli i prije kapitulacije. Sve komande i starješinski kadar na vrijeme su dobili instrukcije kako se ponašati u slučaju kapitulacije. S tim u vezi poduzete su konkretne mjere da se što veći broj talijanskih jedinica vrati u Italiju s oružjem i kompletnim jedinicama. Zbog toga Talijani prije kapitulacije šalju svoje emisare i traže pregovore s jedinicama NOV da se prekinu »neprijateljstva« i to svega nekoliko dana prije kapitulacije (u Crikvenici 4. IX a u Mrkoplju i Delnicama 6. IX 1943.). Zapravo Talijani su htjeli dobiti na vremenu kako bi zaštitili svoje interese. Na teritoriju što ga je Italija dobila Rapallskim ugovorom pa i na one koje je okupirala 1941, htjeli su i od toga nešto ušćariti. Tu se pojavljuje i Pavelić da od saveznika iznudi dio teritorija kako bi popravio svoj poljuljani politički položaj. Hitlerova Njemačka nastoji učvrstiti svoje interese na tom području preko zone jadranskog primorja. Badogliojeva vlada Italije također nastoji da sačuva i još proširi svoje istočne granice prema Jugoslaviji. Nitko od njih nije ni pomišljao na NOV pod vodstvom KPJ i na zakonita prava naroda na samoopredjeljenje, što je kroz kratko vrijeme uslijedilo u deklaraciji ZAVNOH-a i AVNOJ-a. No, vratimo se na konkretne činjenice.

Kada je poslije 25. srpnja 1943. talijanski kralj prihvatio demisiju šefa fašističke vlade Benita Mussolinija, odmah su uslijedile naredbe o učvršćenju vojnih vlasti na okupiranom području talijanskih trupa. 26. VII 1943. komandant 23. talijanskog korpusa general Alberto Ferrero izdaje proglas u kojem saopćava »da je preuzeo svu vlast i odgovornost za puni red i poredak. Da sve kraljevske oružane snage, javna sigurnost, karabinjeri, građanski naoružani odredi i zapriseegnute straže potpadaju pod njegovu vlast i da se sve civilne vlasti potčinjavaju vojnim komandama. Da se teritorij 23. korpusa (Trst, Pula, Postojna, Rijeka) proglašavaju ratnim područjem i da će se na njemu primjenjivati propisi vojnog krivičnog zakonika«.⁸

Toga dana uvečer, komandant vojnog garnizona Rijeke general Giovanni Moromarco izvještava da je preuzeo svu vojnu vlast na području svoje nadležnosti. Dan poslije komandant II talijanske armije general Robotti dostavlja naređenje potčinjenim jedinicama: »Naređenje koje je dostavio predsjednik vlade, radi preuzimanja vlasti u cilju obezbjeđenja javnog reda i porotka, treba u potpunosti primjenjivati na svim anektiranim područjima u nadležnosti II armije. Spomenutu vlast preuzimaju i to: komandant V armijskog korpusa na anektiranom području riječkog područja, itd., ređaju se svi korpusi. Dva dana poslije komandant 23. korpusa uvodi policijski sat na svom području, a ministarstvo rata šalje telegram i dopušta upotrebu ručnih bombi, u slučaju nereda građanstva.

Za komandanta 5. grupacije granične straže (GAF) i komandanta mjesta Sušak—Rijeka postavlja se general Michele Rolla. Prilikom preuzimanja vlasti Rolla je izdao proglas vojnicima u kojem kaže:

»Herojskim drugovima koji su u redovima ovih čvrstih jedinica našli slavnu smrt, obraćam svoju ganutu i zahvalnu misao. Pripadnicima svih jedinica šaljem svoj srdačan pozdrav. Izražavam svoju sigurnost da će svi, prožeti najčvršćom vjerom i željeznom voljom, znati da postignu ciljeve, pa i one najteže, koji će nam biti određeni za čast besmrtnog domovine i Kuće savojske.«⁹

General ROLLA zauzimajući s jedinicama bivšu Jugoslavensko—Talijansku granicu, poziva na vjernost imperiji, slaveći herojstva palih, traži nove žrtve za slavu Italije i Savojske kuće.

Iako je formacija 5. grupacije »GAF« bila u sastavu V armijskog korpusa u Crikvenici, dolaskom ROLLE na čelo službe ona dobiva dvostruku ulogu. Jedinice zauzimaju položaje na području 23. korpusa (stara Jugoslavensko—Talijanska granica), a Rolla se postavlja za komandanta mjesta Rijeka—Sušak, što je tada bilo vrlo osjetljivo. Sve je to predobro sračunato da se osiguraju dublji interesi (stara granica) i zaštita prelaska u Rijeku jedinica V korpusa, do tada krajnje iznurenog u borbi s jedinicama NOV u Gorskom kotaru, Vratniku i Vinodolu.

Špekuliralo se do zadnjeg časa i s novim područjima anektiranim 1941. Talijani su tako djelomično napustili demilitariziranu zonu NDH i povlačili se u Gorskom kotaru do linije Mrkopalj—Ravna Gora—Vrbovsko—Severin na Kupi. Ta su pregrupiranja počeli 6. IX 1943, pa je tada garnizon u Mrkopalju tražio kontakt i pregovore s jedinicama NOV. Na toj liniji trebalo je stvoriti i zaprečnu liniju i omogućiti izvlačenje jedinica II armije iz Gorskog kotara prema Rijeci, ali je za to ostalo malo vremena. Za organizaciju pokretne grupe, kojom je trebalo zaposjesti bivšu jugoslavensko-talijansku granicu, određen je general Gastone Gambari, dotad komandant 11. korpusa u Ljubljani.

General Gambari uspio je skupiti u Rijeci oko 300 fašista s kojima je zaposjeo granicu uz jedinice GAF-a na Rječini. Lukavstvom i pregovorima s predstavnicima NOP-a Rijeku je sačuvao od upada jedinica NOV i dočekao njemačke jedinice kojima je 14. IX 1943. predao grad. Iako je Gambari u krugovima Talijana slovio kao pobornik borbe protiv Nijemaca, to na primjeru Rijeke nije pokazao. Kako je NDH nakon kapitulacije objavila rat Italiji, vojne predstavnike NDH i njemačke, pri komandi II armije, Talijani su razoružali i uputili brodom u pravcu Lošinja. Ti predstavnici, kad je u Lošnju nastalo rasulo, vratili su se u Rijeku i odmah stavili Gambari na raspo-

loženje za obranu Rijeke, kako bi zajedno dočekali Nijemce. O tim događajima poseban je dnevnik vodio ustaški bojnik Stefanović, predstavnik NDH pri II armiji.¹⁰

Kada je Italija kapitulirala Rolla i Gambara nisu više primali naređenja od komandanta II armije i V korpusa, već izravno iz Rima i po tim uputama čuvali granicu i organizirali prihvrat jedinica II armije u Rijeci.

Može se zaključiti da su Rolla i Gambara uspjeli organizirati obranu Rijeke u saradnji s jedinicama »Murgge«, divizije u Senju koja nije htjela predati oružje sve dok Nijemci nisu bili u Rijeci. To se može zaključiti i iz proglasa što ga Gambara šalje jedinicama 10. IX 1943.: »Ako budete ostavili svoje jedinice i ako budete odbacili oružje, nećete nikako uspjeti da dođete svojim kućama, jer ćete završiti u koncentracionim logorima. Dođite sređeni sa svojim jedinicama u Rijeku, koja je jedino mjesto gdje je život moguć. Tu ćete biti nahranjeni, opremljeni, zaštićeni od svakog neprijatelja, a jednog dalekog dana svi ćemo zajedno stići svojim domovima.«¹¹

Taj se proglas odnosio na sve jedinice, i hrabrio one jedinice koje do tada nisu predale oružje (Garnizon Senj i Gorski kotar). Treba istaknuti da je obrana Rijeke, bez obzira na igru GAMBARE i ROLLE bila vrlo slaba. Nekoliko stotina fašista, nešto policije i karabinijera bilo je demoralizirano i pod utjecajem onih jedinica koje su dolazile u Rijeku bez oružja. Jedinice koje su dolazile, u Rijeci su bacale i ono malo oružja ako su ga donijele i razbježale se. No, to jedinice NOV nisu znale. Tih dana političko-partijske snage u Rijeci nisu imale znatnijeg utjecaja na događaje. Naše snage bile su slabe, jer se za napad na Rijeku mogao upotrijebiti svega jedan bataljon (4. bataljon prve brigade 13 divizije), ali je taj bataljon bio u potpunosti angažiran na razoružanju talijanskih jedinica u Sušaku i onih što su dolazile iz Gorskog kotara. Ipak je bilo presudno to što se nije znala situacija u Rijeci.

14. IX 1943. u Rijeku je ušla grupa od 500 njemačkih vojnika, a idući dan još 500 iz 194. oklopnog puka 71. njemačke pješadijske divizije, pod komandom pukovnika Gaspera Wölscera. Talijanske su jedinice pod komandom Gambare dobile mogućnost i pravo da i dalje brane Rijeku od jedinica NOV.¹² Time je bila prekinuta svaka mogućnost, da jedinice NOV tada zauzmu Rijeku.

PREGOVORI IZMEĐU KOMANDE II ARMIJE I JEDINICA NOV PRIJE KAPITULACIJE ITALIJE

Jedinice V armijskog korpusa bile su izložene svakodnevnim napadima jedinica NOV. Posebno su u Vinodolskoj dolini bila vrlo aktivna dva bataljona (3. bataljon 1. NOP odreda i 4. bataljon 1. brigade 13 divizije). Ta dva bataljona svakodnevno su Talijanima nanosili velike gubitke. Iz neposredne blizine napadani su Talijanski garnizoni u Grižanima i Bribiru. Vjerovatno je i to bio jedan od razloga što je komandant II armije tražio razgovor s predstavnicima jedinica NOV koje su djelovale u Vinodolu.

Tako je 4. IX 1943. komandant V korpusa naredio da se upute trojica predstavnika vlasti NDH, kako bi uspostavili vezu s jedinicama NOV i utanačili razgovore s talijanskim jedinicama. Ta misija bila je povjerena Željku Dživanoviću, ing. Lušićiću i Hinku Montilju. Grupu je predvodio ustaški kotarski prestojnik iz Crikvenice Dživanović. Ta je grupa stigla, prema dnevniku Jove Lončarića, 4. IX 1943, prije podne u selo Kričinu, s automobilom

iz Crikvenice, i obratila se mještanima, kojima su otvoreno rekli da ih šalju Talijani, da Talijani žele pregovarati s partizanima i da traže vezu s partizanskim starješinom. Kako se štab 4. bataljona nalazio u neposrednoj blizini Kričine, to su omladinci došli u štab bataljona i obavijestili o zahtjevima Talijana. Na sastanak s njima došao je komandant bataljona Jovo Lončarić i pomoćnik komesara Božo Božanić. Dživanović je prenio poruku Talijana: »Talijanska komanda iz Crikvenice želi utanačiti razgovor, odnosno mjesto i vrijeme razgovora«. Lončarić i Božanić su pristali na razgovore i odredili da to bude isti dan od 21—22 sata na mjestu Peska na cesti između Kričine i Crikvenice. Dogovorena je i jačina osiguranja.

Na mjesto razgovora u večer stigli su Lončarić i Božanić uz dogovoreno osiguranje i tu čekali Talijane. Talijani su stigli u određeno vrijeme sa sedam kamiona vojnika, i kada su postavili osiguranje, došao je na cestu karabinjerski major u pratnji pomenutih trojice civila, a Dživanović je služio kao prevodilac. Talijanski je major iznio prijedlog da se prekinu »neprijateljstva«, dosta je politizirao o tome da je dosta krvoprolića da će Talijani prekinuti bombardiranja, napade, hapšenja, a da partizani prekinu svoje napade sa zasjedama, rušenja postrojenja vodovoda itd.

Zapravo Talijani nisu nudili ništa, nego su tražili da ih se ne napada, pa su takav prijedlog Lončarić i Božanić energično odbili. Tada je major predložio da Lončarić dođe na pregovore s njegovim komandantom u Crikvenicu, što je prihvaćeno. Dogovoreno je vrijeme, 5. IX 1943. i mjesto gdje će major dočekati Lončarića i Božanića. Kao uvjet major je postavio da pregovarači dođu u civilnim odijelima i da ne pozdravljaju sa »smrt fašizmu«. Major je obrazlagao to time što u Crikvenici ima dosta četnika pa je to radi sigurnosti. Prihvaćeno je i to.

Još istu noć su Lončarić i Božanić o pregovorima s Talijanima obavijestili OK KPH za Hrvatsko primorje. Nakon sastanka komitet je prihvatio pregovore s Talijanima. Za razgovore su određeni Jovo Lončarić i predsjednik kotarskog NOO Crikvenica Ivan Barbalić.

Na određenom mjestu našli su se svaki sa svojim osiguranjem: Lončarić, Barbalić, talijanski major i Dživanović kao tumač. Talijanski je major nudio nekoga od Talijana kao taoca dok se ne vrate pregovarači. Budući je to odbijeno krenuli su u Crikvenicu. Štab V korpusa bio je smješten u Hotelu Therapia, a pregovarače je primio prema navodima Jove Lončarića lično komandant II armije, koji je bio tog dana u Crikvenici. General ROBOTTI je dugo politizirao i tražio da se prekinu neprijateljstva. Zapravo sve se svodilo na to da Talijani dobiju na vremenu i da ih se kroz to vrijeme ne napada, kako bi se lakše povukli. Lončarić i Barbalić zahtijevali su da Talijani predaju oružje, iznijevši da za ostale zahtjeve nisu ovlašteni. Tada je ROBOTTI predložio da putem njih stupi u izravne kontakte sa komandom 13 divizije i Glavnim štabom Hrvatske, pa je dogovoreno da se Barbalić uz pratnju vrati u sjedište kotarskog NOO. Talijani su ga dopratili do mjesta gdje su se sreli. Lončarić je dobio pratnju talijanskog karabinjerskog majora i automobil pa su krenuli kroz talijanske garnizone u Selcima, Novom, Senju i do talijanskih položaja na Vratniku. Tu je major ostao, a Lončarić je krenuo za Brinje do štaba 13 divizije. Kako je Glavni štab Hrvatske bio u Otočcu, to su komandant divizije Kovačević i komesar Turkulin otišli s Lončarićem do štaba. Kada je drug Bakarić bio obaviješten o razgovoru s Talijanima

zaključeno je, da komandant divizije Veljko Kovačević napiše pismo talijanskom komandantu s prijedlogom da nema drugih uvjeta osim predaje, ili da se talijanske jedinice pod komandom NOV bore protiv Nijemaca. Lončariću je zabranjeno da istim putem ide do talijanskog komandanta, a poruka je poslata po kuriru-vozaču. Talijani nisu prihvatili ni jedan ni drugi prijedlog.¹³ Štab II brigade 13. divizije na položajima oko Vratnika 8. IX 1943. vodio je s Talijanima bezuspješne pregovore o predaji, nudeći Talijanima da će uredno biti otpremljeni svojim kućama, a da će se dotadašnja neprijateljstva zaboraviti samo ako predaju sve naoružanje. Isto tako komesar grupe Primorsko-goranskog odreda koji se 6. IX 1943. zatekao u štabu 2. odreda u Gorskom kotaru, s komesarom II odreda Ladislavom Vivodom vodio je također razgovore s Talijanima. Inicijativa za razgovore potekla je iz Talijanskog garnizona u Mrkopolju pa su bezuspješno obišli svi talijanski garnizoni. Drakuliću i Vivodi jedino je uspjelo, prilikom boravka u Delnicama »narediti« domobranima i žandarima da pri izlasku iz Delnica miniraju prugu na više mjesta i da, ako Talijani počnu što izvlačiti iz Delnica, poruše prugu. To je postignuto i transport je zaustavljen, ali ne prije, nego poslije kapitulacije.¹⁴

OBJAVA KAPITULACIJE ITALIJE

Kapitulacija Italije objavljena je 8. IX 1943. u večer. Iako su sredstva informiranja bila više nego skromna, vijest o kapitulaciji brzo se prošla. U noći 8. na 9. rujna svi organi, jedinice, komande pa i narod bili su obaviješteni o kapitulaciji. Raspored naših jedinica u oči kapitulacije već je spomenut. U toku noci sve su se one približile talijanskim garnizonima. Osnovnu ulogu u Vinodolu, osim naroda i organa vlasti imala su već pomenuta dva bataljona (3 bataljon 1 NOP odreda i 4 bataljon 1 brigade 13 divizije).

POČETAK RAZORUŽAVANJA TALIJANSKIH JEDINICA

Treći bataljon 1. NOP odreda zatekao se u području Kušca (Bribirska šuma), a tu je u blizini bio i 4. bataljon 1. brigade. Oba su bataljona bila dobila zadatak da krenu za Mrkopalj, ali kad se saznalo za kapitulaciju Italije oba su bataljona vraćena i zadržana u Vinodolu.

9. IX 1943. rano ujutro 3. je bataljon podijeljen u tri napadne kolone, odnosno djelovao je po četama. Jedna četa upućena je sa četvrtim bataljonom prema Bribiru, jedna četa prema Grižanima a jedna prema Triblju. Tako je štab bataljona bio podijeljen. U Bribiru se s Talijanima odmah prišlo na razgovor bez otvaranja vatre. Od Talijana je zahtijevano da polože oružje, i bit će im omogućen povratak kućama. Međutim, Talijani su neprestano otvarali vatru i nisu dopuštali da se partizanske jedinice približe njihovom garnizonu. Nakon dužeg natezanja, tek oko 12 sati Talijani su napustili Bribir i povukli se u pravcu Novoga, ali s oružjem. Istina ostavili su nešto opreme, hrane i namještaja. Istovremeno napustili su i garnizon u Ledenicama. Već spomenute naše jedinice u Bribiru, krenule su i blokirale garnizon u Novom. Ni razgovor s Talijanima u Novom nije urodio plodom. Zbog toga je odlučeno da se garnizon u Novom potpuno opkoli i da se vrši pritisak dok Talijani ne predaju oružje. Jedna četa bataljona upućena je da postavi zasjedu između Badnja i Crikvenice, kako Talijani ne bi mogli intervenirati prema Kričini i Bribiru, odnosno Novom. U toku poslijepodneva, obje

čete 3. bataljona odreda ušle su u Grižane i Tribalj. Te dvije čete bataljona krenule su poslijepodne s womoćnikom komesara bataljona Andrijom Kršulom i postavile zasjedu na kosi sjeverno od Crikvenice (kota 300) i zaposjele komunikaciju Crikvenica—Sv. Jelena (Manestri). Tu je cesta bila presječena, sačekivani su talijanski vojnici i razoružavani oni koji su nosili oružje.¹⁵ Komandanti obaju bataljona (Lončarić i Kombol) odlučili su da odu na pregovore u Crikvenicu kod komandanta V korpusa, koji je bio nadležan za sve jedinice u Vinodolu. Sjeli su u auto i došli bez problema do komande V korpusa. O predaji oružja razgovori su vođeni od 12—14 sati 9. IX 1943, ali komandant korpusa o predaji oružja nije htio ni čuti. To je obrazlagao »da su Talijani sada u teškoj situaciji i da ih treba razumjeti; da oni već vode borbu s Nijemcima na liniji Karlovac—Ljubljana; da će partizanima predati garnizone: Ledenice, Bribir, Grižane, Tribalj i Novi; da će partizanima dopremiti hrane, oružja i odjeće koliko trebaju, samo neka to uredno trebaju i da je njima naređeno da sva uporišta predaju Englezima i to generalu Aleksandru«. Na zahtjev da razoružaju i predaju četnike, koji su već bili evakuirani na Krk, odgovorio je da to ne može jer da s njima imaju »ugovor«.¹⁶

Jedino se složio da partizani mogu odmah preuzeti civilnu vlast, da mogu vršiti mobilizaciju a pustio je i zatvorenike iz zatvora u Crikvenici. Nije pristao da partizanske jedinice uđu u Crikvenicu. O razgovormu je sačinjen pismeni dokument, a Lončarić i Kombol dali su već spomenuti zadatak domobranima i komandi NDH mornarice. Ta dva partizanska pregovarača slobodno su se u partizanskim uniformama kretali po Crikvenici između talijanskih vojnika i jedinica, jasno uz nošenje naoružanja. To je izazvalo posebno oduševljenje naroda. O tome Lončarić u svom dnevniku navodi: »Kad smo ušli u Crikvenicu cijelo mjesto je bilo na nogama i na ulicama. Tu su bili pomiješani i talijanski vojnici koji su se isto tako kao i narod radovali kapitulaciji Italije, jer je i njima bilo dovoljno rata. Narod je klicao i pozdravljao stisnutim pesnicama, pa su to činili i Talijani. Na svim prozorima vijorile su nacionalne zastave. Masa je napravila kolonu koja je išla s nama do talijanske komande. Treba istaknuti da su to organizirali ilegalni NOO-i koji su bili na čelu povorke.«¹⁷

Također, treba istaknuti da je takvo raspoloženje, bilo na cijelom području Vinodola i šire. Ali isto tako valja naglasiti prisebnost, hrabrost i odlučnost goloruka naroda da skida oružje sa talijanskih vojnika i da ih razoružava. NOO-i općina i kotara ušli su među prvima u gradove i odmah preuzeli organizirano svu vlast i zadatke u svoje ruke. Na vlast NDH nitko nije ni obraćao pažnju, jer ona ni do tada nije predstavljala ništa. Mnogi zadaci su se znali unaprijed, pa i oni najdetalniji o tome koga treba i zašto hapsiti i staviti pred sud.

Kada su se komandanti bataljona vratili pred noć u svoje jedinice, odlučeno je da se napadne na Novi. To su učinile snage koje su držale blokadu Novog. Napad je trajao vrlo kratko i borci su odmah krenuli među Talijane, izmiješali se i upali u bunkere. Tako pomiješani, naši su borci u trku razoružavali talijanske vojnike, za kratko vrijeme potpuno je razoružana posada u Novom. Organizirana je evakuacija plijena i kamionima prevažana u pravcu Breza. U Novi su stigli svi organi vlasti i komanda mjesta Ledenice—Krmpute, koja je odmah preuzela osiguranje svih objekata i ratnog plijena.

Talijanski garnizon u Žrnovnici (Klenovica) razoružao je s još dva borca

Orfeo Tićac obavještajni oficir Komande mjesta Ledenice—Krmpute 9. IX 1943. Naime komandir jedinice u Žrnovnici bio je naš simpatizer, koji je i prije s nama održavao vezu. Taj talijanski poručnik s još 10 vojnika ostao je u partizanima poslije kapitulacije. Ujedno je u Žrnovnici razoružana i jedna talijanska baterija koja je držala položaj na Kozici, ukupno oko 90 talijanskih vojnika. Talijani iz Povila povukli su se oružjem u Novi.

U Ledenice je, odmah po povlačenju Talijana ušla jedinica Komande mjesta Ledenice—Krmpute, a tom je prilikom održan veliki narodni zbor na kojem su govorili Ive Milošević, komesar Komande mjesta, i Orfeo Tićac, obavještajni oficir.

Jedinice bataljona, još u toku noći krenule su u pravcu Grižana i Triblja, a zatim četvrti bataljon preko Grižana u pravcu Crikvenice. Komandanti bataljona automobilom su ponovo ušli u Crikvenicu prije nego je stigao četvrti bataljon i četa bataljona odreda. Došli su do Hotela »Therapia« kako bi razgovarali s komandantom korpusa. Međutim, 10. IX 1943. ujutro talijanske jedinice su bile spremne da, koristeći mehanizaciju, napuste Crikvenicu. Tako je konjički puk bio u pokretu, sa čelom kolone kod »Therapije«. Kombatol i Lončarić zaustavili su taj puk, pozvali komandanta da položi oružje, govoreći da ih je opkolila 13. divizija i da je zasjeda svega 500 metara iznad njih, što je zapravo i bila istina, ali zasjeda sa svega dvije čete odredskog bataljona. Komandant konjičkog puka, odvažniji i snalažljiviji oficir, samo je skrenuo kolonu na paralelnu donju cestu, da bi iza Kačjaka ponovo izašao na glavnu cestu Crikvenica—Sušak. Produžio je bez zapreka s pukom u Rijeku jedino mu je sa začelja zaustavljeno nekoliko kamiona u kojima je bila oprema i hrana za konje.

Komandantu korpusa je predloženo da su talijanske jedinice opkoljene u Crikvenici i ako za jedan sat ne polože oružje otpočinje napad na Crikvenicu. Taj je trik pokolebao talijanskog komandanta. Dogovoreno je da se sve oružje i oprema preda, a da se samo oficirima ostavi osobno naoružanje. Komandi korpusa dat je borbeni čamac kojim ih je kapetan Bonači prebacio na otok Krk, odakle su kasnije krenuli na Lošinj, pa zatim za Italiju.

Jedinice obaju bataljona ušle su u Crikvenicu da organizuju razoružanje i evakuaciju plijena. Sav je plijen odmah evakuiran u pravcu Breze—Mošune. Za evakuaciju su korišteni zaplijenjeni kamioni, a vozili su ih uglavnom talijanski vozači uz našu pratnju. Daljnju evakuaciju i organizaciju zaštite objekata u mjestu preuzela je Komanda mjesta Crikvenica.

Od oba bataljona formirana je grupa boraca jačine čete i ukrcana u dva oklopna automobila. Komandi bataljona autom su u pratnji spomenutih dvaju oklopnih automobila još isti dan (10. IX 1943.) prijedpodne krenuli iz Crikvenice u pravcu Sušaka i Rijeke. Četvrti bataljon dobio je zadatak da odmah krene u pravcu Sušaka, a treći bataljon odreda da odmah krene i da se prikupi u rajonu Triblja.

Prema izvaji Stanka Kombola,¹⁸ na putu od Crikvenice do Sušaka nije bilo otpora talijanskih jedinica, a sve su jedinice zatečene već razoružane osim kod rampe na cesti u Šmriki. Tako je narod uz organe NOO-a razoružao talijanske jedinice u Kraljevici, Bakarcu i Bakru. Oružje je bilo složeno po vrstama na kupove kao i oprema, a narod je zatečen u posebnom raspoloženju, sav angažiran oko organizacije razoružanja i čuvanja naoružanja i opreme.

Automobilom u pratnji oklopnih automobila komandanti su stigli na most između Sušaka i Rijeke, ispred Hotela »Continental«. Na mostu i oko njega zatečene su talijanske jedinice, koje su čuvale most i granicu sa 10—15 tenkova i nešto vojske. Oko 17 sati (10. IX 1943.) ispred mosta pozvali su Talijane na predaju. Nato je jedan talijanski oficir, koji je tu stajao, mirno odgovorio da on prima naređenja samo od svog komandanta armije, zatim izdao komandu i ušao u tenk. Talijanski su se tenkovi pokrenuli i jednostavno blokirali partizanske oklopne automobile. Drugim riječima zarobili četu, jer je bila bezsmislena borba sa 15 tenkova. Lončarić i Kombol sjeli su u automobil i vratili se do bloka u Martinšćici, odatle su telefonom zvali komandanta II armije i zahtijevali da se odmah puste oklopni automobili s posadama. Komandant je odgovorio da to nije urađeno s njegovim znanjem i da će ih odmah osloboditi. Kroz kratko vrijeme oba su se automobila vratila. Tada je uz pomoć organa vlasti i naroda počelo razoružanje talijanskih jedinica na Sušaku i onih koje su dolazile u Sušak iz okolnih mjesta. Ubrzo je u Sušak stigao i kompletan 4. bataljon, koji je preuzeo ulogu razoružanja talijanskih jedinica. Tu je razoružana (na Grobničkom polju) i kompletna talijanska divizija »Macerata«, koja se povlačila iz Gorskog kotara, a samo je petinu naoružanja ostavila jedinicama NOV u Gorskom kotaru. Zapravo »Macerata« je razoružana 12. IX, a 11. IX su razoružavane manje jedinice koje su držale položaje oko Sušaka.¹⁹

Komandant 3. bataljona odreda sa svojim borcima vratio se je 10/11. IX 1943. u Tribalj. Do podne je bataljon preformiran, popunjen novim borcima i naoružanjem. Dobio je i kamione pa je postao motoriziran. Ujedno su iz ovog bataljona izdvojeni svi borci Istrani i upućeni u štab divizije u Novom (ti su borci putem štaba divizije upućivani kao rukovodeći kadar u novoformirane jedinice u Istri).

3. bataljon 1. odreda još isti dan 11. IX 1943. krenuo je iz Triblja za Delnice, a postavljena su pored bataljon dva zadatka. Da pojača razoružanje dviju talijanskih divizija »Macerata«, koja je držala položaj u Gorskom kotaru i divizije »Lombardia« koja je držala položaje Karlovac—Vinica, odnosno karlovačko područje prema Sloveniji, a trebala se povući preko Gorskog kotara. Drugi je zadatak bataljona bio blokiranje četničke grupacije u rajonu Vrbovskog.²⁰

Pregovore s talijanskim komandama u Gorskom kotaru nastavili su Drakulić i Vivoda i poslije kapitulacije Italije. Raznim smicalicama pregovarači su uspjeli bez borbe potpuno razoružati kompletnu diviziju »Lombardia« u Delnicama. Od talijanskog naoružanja i opreme u Gorskom kotaru, jedino su se ustaše u Ogulinu uspjele domoći naoružanja i opreme dijela komore divizije »Macerata«, koji se zatekao prilikom kapitulacije u Ogulinu.

Talijanska divizija »Murgge« i dijelovi divizije »Re«, ostali su blokirani, pružajući otpor II brigadi 13 divizije u Senju sve do 13. IX 1943. Tog dana talijanske jedinice u Senju položile su oružje bez ikakvih uvjeta. Time je bio razoružan i posljednji talijanski vojnik V armijskog korpusa II armije.²¹

Nigdje nije evidentirano koliki je bio broj razoružanih talijanskih vojnika u Vinodolu, a ni šire. Međutim to se može približno zaključiti iz zaplijenjenog naoružanja i opreme.

Tih dana kapitulacije Italije, kada su svi organi, jedinice NOV dano-noćno bez predaha radili, trebalo je provesti i evakuaciju talijanskih vojnika. Sve komunikacije kroz Gorski kotar i Vinodol bile su potpuno zakrčene.

Razoružani talijanski vojnici napuštaju garnizon Crikvenicu 10. IX 1943.

Evakuiran je ogroman ratni plijen, vršen je pokret naših jedinica, vršen je pokret novomobiliziranih boraca i jedinica. Pet dana danonoćno su prolazile prema Rijeci razoružane talijanske jedinice.

Prema nepotpunoj evidenciji jedinice 13. divizije 1. i 2. NOP odreda na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara zaplijenile su od naoružanja i opreme: 80 topova raznih kalibara, 10 vagona granata, 40 minobacača sa 5000 mina, 400 mitraljeza i oko 400 puškomitraljeza, 130 automata, oko 15000 pušaka, 300 pištolja, oko 4 milijuna pušanih i mitraljeskih metaka, 40.000 komada ručnih bombi, 5000 kilograma raznog eksploziva, 40 radio-stanica, 150 kamiona i 20 putničkih automobila, 17 tenkova, 10 oklopnih automobila, 1 avion, 500 tona benzina, 700 konja i mazgi, 120 vagona hrane i opreme (odjeća i obuća za oko 20.000 vojnika), kao i ogromne količine veterinarske i sanitetske opreme.²²

Nakon kapitulacije talijanskim je vojnicima bilo omogućeno da se, koji su to željeli, dobrovoljno uvrste u redove boraca NOV.

Prijavio se relativno mali broj, a među njima najviše s teritorije Istre. Zbog vlastite želje ti su borci nekoliko dana kasnije upućivani u istarske jedinice. U jedinicama 13. divizije ostao je vrlo mali broj pojedinaca.

Na kraju želim istaknuti da sam u opisu događaja oko kapitulacije izlazio iz okvira Vinodola. Smatrao sam da je ovoliko koliko je rečeno bilo nužno da se bolje sagledaju okolnosti kapitulacije Italije u Vinodolu. Zbog toga su neki pojmovi nedorečeni. A isto tako ostaje da se još neke činjenice i momenti oko kapitulacije Italije dublje ispituju i analiziraju.

Kapitulacijom fašističke Italije jedinice NOVJ izvojevale su veliku pobjedu. Došlo se je do ogromnog naoružanja i opreme. Jedan dio hrane, odjeće i obuće podijeljen je iscrpljenom, gladnom, golom i bosom narodu.

Hrvatsko primorje bilo je neko vrijeme potpuno slobodno. Najbliži neprijateljski garnizoni bili su: Gospić s ustašama, Ogulin s ustašama i Nijemcima, Rijeka s Nijemcima i talijanskim fašističkim dobrovoljcima.

I ako je pobjeda bila ogromna, velikog slavlja nije bilo. Narod i jedinice NOVJ bile su svjesne da ih još očekuje dugotrajna i uporna borba s njemačkim okupatorima.

BILJEŠKE

¹ S. Tintor: 13. PGU divizija, strana 96.

² Vlado Strugar: Jugoslavija 1941—1945, Beograd 1970, str. 174.

³ R. Butorović: Sušak i Rijeka u NOB-i, str. 321—323.

⁴ Prof. A. Giron, neobjavljena tema: Položaj Rijeke i okolice nakon kapitulacije Italije, str. 4 i 5. (JAZU).

⁵ Isto, str. 7.

⁶ Iz ratnog dnevnika J. Lončarića, str. 17 i 18, Muzej revolucije NOR-a, Rijeka.

⁷ S. Tintor: 13. PGU divizija, str. 97—102.

⁸ Prof. A. Giron, neobjavljena tema: Položaj Rijeke i okolice nakon kapitulacije Italije, str. 9. (JAZU).

⁹ Isto, str. 17.

¹⁰ Prof. A. Giron: Historija 1, Rijeka 1978., str. 283—303.

¹¹ Prof. A. Giron, neobjavljena tema: Položaj Rijeke i okolice, nakon kapitulacije Italije, str. 15. (JAZU).

¹² Isto, str. 17.

¹³ Ratni dnevnik J. Lončarića, str. 1—10, Muzej revolucije NOR-a, Rijeka.

¹⁴ Izjava uzeta za ovu temu od Ladislava Vivode, u mom arhivu.

¹⁵ Izjava uzeta za ovu temu od Andrije Kršula, u mom arhivu.

¹⁶ Ratni dnevnik J. Lončarića, str. 16, Muzej revolucije NOR-a, Rijeka.

¹⁷ Isto, str. 15.

¹⁸ Izjava S. Kombola uzeta za ovu temu, u mom arhivu.

¹⁹ Ratni dnevnik J. Lončarića, str. 31, Muzej revolucije NOR-a, Rijeka.

²⁰ Izjava S. Kombola uzeta za ovu temu, u mom arhivu.

²¹ S. Tintor: 13. PGU divizija, str. 98.

²² Zbornik NOR-a, Tom V, knjiga 19, str. 111, 151 i 152.